

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32782/ln.2024.22.10>

Березневич В.О.

*аспірантка кафедри загальної теорії права та держави
Національний університет «Одеська юридична академія»*

ГЛОБАЛІЗОВАНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Постановка проблеми. Один із процесів, що заповнив майже усі сфери життєдіяльності суспільства є процес глобалізації. Його унікальний почерк можна прослідкувати у запровадженні таких тенденцій, як міжнародна економічна інтеграція, утворення транснаціональних корпорацій, розвиток діяльності наддержавних політичних та військових союзів, недержавних структур й суспільних об'єднань. Актуальність глобалізації спричиняє поширення наукових дискусій з приводу впливу даних трансформаційних процесів на функціонування сучасної держави. За наявних умов, досить дискусійним залишається питання особливостей існування такого явища, як суверенітет. Зміни, що уже торкнулися суверенітету, пов'язані, перш за все, з рівнем економічного, етнічного, політичного та культурного розвитку тієї чи іншої країни, як на міжнародному рівні, так і усередині країни.

З огляду на це, досить об'єктивною видається позиція, що сучасна концепція державного суверенітету перебуває на етапі глибокої кризи. Інтеграційні процеси, що набирають оберту у взаємовідносинах між державами не лише значною мірою змінюють традиційний зміст, що вкладається у термін «державний суверенітет», а й створюють оновлені організаційно-правові форми зазначеної категорії. Така ситуація вимагає перейти до пошуків методологічного інструментарію та провести системне дослідження впливу глобалізації на процеси державотворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми, що виникають під час визначення сутності державного суверенітету та форму-

вання шляхів їх подолання, були вкладені в основу наукових праць таких вчених, як: З.Бауман, І.Василенко, В.Власов, Р.Войтович, В.Воронков, А.Гальчинський, Е.Гідденс, О.Гончаренко, П.Діккен, Н.Зотова, В.Ліпкан, А.Панарін, Н.Резнікова, Ю.Ткачук, А.Толстоухов, С.Удовик, Т.Фрідмен, М.Шепелев, С.Шергін, Ю.Щербак та інші.

Мета статті – аналіз впливу глобалізаційних процесів на концепцію суверенітету держав та висвітлення змін у ролі національних держав у міжнародних відносинах, та розуміння обмежень суверенітету в умовах глобалізації.

Виклад основного матеріалу. В загальному таке явище, як державний суверенітет окреслюють як юридичну властивість, що визначає верховенство, єдність й неподільність державної влади усередині країни, а також незалежність у відносинах, які виникають під час діяльності на міжнародній арені, правову, політичну, економічну, соціальну самостійність [1, с. 114]. До правової основи державного суверенітету відносять конституції країн, декларації, принципи міжнародного права, що є загальноновизнаними, та, які закріплюють суверенну рівність держав, їхню територіальну цілісність, заборону втручання у внутрішні та зовнішні справи. Усталеним вважається поділ суверенітету держави на дві взаємозалежні складові. З одного боку, внутрішній аспект суверенітету, який охоплює верховенство, єдність та повноту державної влади на території країни, з іншого – зовнішній, який відповідає за незалежність держави, означаючи рівноправність її у міжнародних відносинах, самостійність під

час прийняття рішень у питаннях зовнішньої політики, з обов'язковим дотриманням норм міжнародного права, проявляючи при цьому повагу до суверенітету інших держав [2].

Так як лише незалежна держава визнається повноправним суб'єктом міжнародного права, то незалежність є одним з найважливіших елементів державного суверенітету. Риси, які позначають державу як незалежну, це передусім її територіальна цілісність, можливість забезпечити зовнішню та економічну безпеку, здатність вільно позначати мету функціонування, виокремлювати способи виконання відповідних завдань, приймати необхідні нормативно-правові акти, забезпечуючи при цьому їх належне виконання. Однак, під час інтеграції та глобалізації усіх сфер діяльності, дані риси певним чином видозмінюються і, як наслідок, національна держава все менше проявляє себе як суверенний організм, і все більше починає функціонувати як складова міжнародної системи управління. Визначними функціями держави стають функції забезпечення легітимності та встановлення гарантій підзвітності наднаціональних й національних механізмів управління.

Глобалізація – це поняття, яке ввібрало в себе усі можливі характеристики сучасних економічних, політичних, торгівельних, фінансових, міграційних, комунікаційних, соціальних, транспортних, трудових та інших процесів. Простіше кажучи, глобалізацію позначають як абсолютний взаємозв'язок усього людства. Це процес, який проявляється у всіх сферах цивілізації, зокрема в матеріальній, організаційній та гуманітарній сферах, тому що життя і розвиток одних складових частин світу неможливий без інших. Як вважають деякі науковці, процес глобалізації – це утворення єдиного, монопольного центру управління світом. Решта вчених, висувають протилежну вищезазначеній думці, позицію, згідно з якою глобалізація – це процес створення і зміцнення держав, в певному сенсі, процес встановлення світового порядку, за допомогою сильних держав.

Окремо, виділяють теоретичні підходи до інтерпретації глобалізації та наслідків, що можуть виникнути у процесі її розповсюдження. Гіперглобалісти проголошують про неминучий кінець для існування національної держави, як такої. Вони розглядають глобалізацію, як появу такого порядку в світі, за якого уряди держав повністю позбавляються можливості здійснювати контроль за процесами усередині власної території. Скептики покладаються лише на економічні фактори під час з'ясування значення глобалізації. Вони зауважують, що інтернаціоналізація залежить від державної згоди і підтримки. До того ж, вони наголошують на тому, що глобалізація посилює нерівність між Північчю та Півднем, маргіналізує найменш розвинені країни. Трансформісти переконані, що глобалізація перетворює національну і світову політику. Однак, вони не відкидають ідею, що держави зберігають свій суверенітет, але наголошують, що їхня влада тією чи іншою мірою піддається впливу інститутів міжнародного управління та права.

Виходячи з даних тенденцій, слід зосередити увагу на тому, що суверенітет держави не є абсолютним явищем, адже в певній мірі він обмежується існуючими потребами та вимогами світового співтовариства, які пов'язані з прагненням унеможливити свавільну поведінку держав на міжнародній площині. Можна виокремити дві абсолютно різні точки зору з приводу питань обсягу, яким наділений державний суверенітет. Значний відсоток вітчизняних конституціоналістів зосереджують в своїй праці ідею, що інтеграційні процеси майже ніяк не послаблюють діяльність держави, не вносять інноваційних змін у існуючу міжнародну структуру, залишаючи суверенну державу головним суб'єктом у відносинах між країнами. Вони обстоюють думку, що дані процеси навпаки покликані змусити державу пристосовувати її політику до актуальних викликів, змінити способи здійснення державної діяльності, у результаті чого поси-

лити свою конкурентоспроможність і розвинути в усіх напрямках діяльності [3, с. 27].

На противагу цьому, з'явилася обґрунтована позиція, що за умов взаємозалежності міжнародного співтовариства, під час утворення наддержавних і наднаціональних утворень роль суверенітету окремої держави значно зменшується, а зміст, що в нього вкладається, практично втрачає своє значення. Тут мова йде про те, що інтенсивна глобалізація потребує від держави передати свої повноваження міжнародним організаціям для вирішення регіональних та універсальних завдань. На підтримку такої теорії, виділяють цілий ряд факторів, що так чи інакше впливають на зміну національного суверенітету. Зокрема, до них відносять: технологічні та соціальні зміни; бажання запобігти війнам; існування проблем глобального характеру, вирішення яких можливе лише за умови об'єднання наявних сил, у кожній країні; процес регіонального зближення держав; підвищення чисельності демократичних режимів, що розповсюджуються по всьому світу тощо. Дослідники, які дотримуються тієї або іншої позиції, розходяться як в оцінці масштабів, так і в характеру самого явища нівелювання державного суверенітету [4, с. 12].

Питання передачі суверенітету, зокрема проблема наднаціональних повноваження стає наріжним каменем в ході розвитку інтеграційного процесу по всьому світу [5, с. 165]. Основним фактором, що відповідає за звуження або ж зменшення ролі національного суверенітету, є, насамперед, готовність держави свідомо передати визначену кількість власних повноважень наддержавним утворенням, неурядовим організаціям. Права, які через поглиблення процесів інтеграції держави у світове співтовариство, вийшли за межі компетенції держави слід віднести в окрему групу. По-перше, це право виготовляти, зберігати та застосовувати різноманітні види зброї; по-друге, встановлювати мито та податки, визначаючи їх фіксований розмір; по-третє, перешкоджати або ж заохочувати

ввезення чи вивезення товарів; по-четверте, право використання природних ресурсів; по-п'яте, встановлювати правила тримання ув'язнених та особливості застосування їхньої праці; по-шосте, проголошувати політичні свободи, та зазначати можливості їх обмеження; а також багато інших положень та принципів, які ще донедавна відносилися до виключної компетенції держави [6, с. 104].

Зважаючи на сучасні загрози, суверенітет все ж таки залишається невід'ємною характеристикою держави як у внутрішніх її аспектах, так і у міжнародних. Водночас він стає плюралістичним, багаторівневим, з багатоконпонентним наповненням змісту. Наразі, варто наголосити саме на тому, що суверенітет розподілений між недержавними міжнародними утвореннями, наприклад, такими як міжнародні урядові організації, міжнародні неурядові організації, транснаціональні корпорації, і акторами національних суспільств. Тобто, держава з монопольного власника, носія і постачальника владних ресурсів і суверенних прав перетворюється на того, хто їх розподіляє і, відповідно, управляє ними. До того ж зазначений перерозподіл відбувається на користь тих, хто має більшу змогу задовольнити життєві потреби населення [7].

В теперішній час, в умовах глобалізації, з'являються такі два зовсім протилежні процеси, а саме процес десуверенізації та процес суверенізації, що фактично означає, з однієї сторони, «відмирання» суверенітету, а з іншого боку, його одночасне «народження». Існування даного явища можна пояснити через зміну ролі національної держави у міжнародній площині. Не дивлячись на те, що держава віддає деяку кількість свого суверенітету, вона здатна забезпечити решту державної автономії, тобто за нею залишається можливість цілком незалежно формулювати власні політичні позиції і досягати їх. Слід підкреслити, що мова йде не про відмову держави від суверенітету, а про реалізацію співпраці у напрямі його належного застосування.

Загальною особливістю глобалізації вважається розмивання національних кордонів, однак досі не існує доречних прикладів того, що національні кордони повністю зруйновано під натиском процесів, що розповсюджуються світом. Держава, в свою чергу, продовжує зберігатися, за рахунок встановлених державних кордонів; через збільшення функцій держави в економічній та соціальній сферах; завдяки зростанню можливостей впливу на населення, за допомогою електронних засобів; держави розпочали активно створювати міжнародні інститути і режими; а також не виокремилося досі такого міжнародного суб'єкта, якому можна було би передати повноваження держави. Все це вказує на те, що власне держава залишається головною учасницею міжнародних відносин.

Державний суверенітет і процес глобалізації мають яскраво виражений зв'язок, і не можуть розглядатися як такі явища, що заперечують одне одного. Суверенітет сам по собі не зникає, він скоріше видозмінюється. В глобалізованому світі, нова модель суверенітету створюється на основі інноваційних функцій держави та, за допомогою зміненої структури управління. Розмивання або ж обмеження державного суверенітету відбувається лише в його класичному трактуванні. Тут увага зосереджується саме на розмиванні вестфальського суверенітету, визначеного поряд з внутрішнім суверенітетом, суверенітетом взаємозалежності та міжнародним правовим суверенітетом. Вестфальський суверенітет виходить з того, що ґрунтується на положенні про нетерпимість держави у моменти зовнішнього втручання у внутрішні справи. Концепція розглядає суверенітет як універсальну цінність, автономний моральний принцип.

З поширенням такого процесу, як глобалізація пов'язують виникнення значної кількості проблемних аспектів у сфері економіки та фінансів. Актуальність та масштаби економічного розвитку починають перешкоджати сталості та непорушності державного суверенітету в тій же мірі, в якій державні кордони

заважають економічному прогресу й загалом покращенню соціального становища. Окремі держави, зважаючи на економічні потреби, відкривають свої кордони, в наслідок чого зазнають окрім позитивного досвіду, негативного впливу. Зокрема, відбувається розповсюдження іноземних валют в середині країни, проникнення на територію міжнародних терористів, потоків інформації, що не може бути належним чином відфільтрована.

Дана ситуація неминуче призведе до зниження ефективності діяльності державного апарату і змусить державу розробляти нові способи для вирішення існуючих проблем. А оскільки кордони між національними економіками розмиваються в швидкому темпі, то і проблеми пов'язані з цим уже є не суто зовнішньополітичними, а все більше торкаються міжнародно-політичного інтересу. Дії уряду однієї країни здатні спричинити найсерйозніші наслідки на іншому кінці світу. За таких обставин очевидним стає бажання держав, щоб перед прийняттям відповідальних рішень відбувся етап, на якому з'явиться можливість узгодити власні позиції щодо цього. Отже, виникає необхідність у створенні дієвих політичних механізмів.

Подальше дослідження сучасних концепцій удосконалення політичного та соціально-економічного життя показує, що існує низка актуальних та невирішених ситуацій, пов'язаних з встановленням та визнанням такої моделі суверенітету, як цифровий суверенітет. Під час глобальних геополітичних протистоянь, між технологічно розвиненими країнами відбуваються постійні процеси інформаційного втручання в національні сфери Інтернет-простору. Це дає змогу дистанційно впливати на роботу національних політичних режимів, та створювати вигідну модель масової політичної реальності через інформаційно-комунікаційний вплив на суспільну свідомість цільової країни. В той же час, проголосити чи реалізувати цифровий суверенітет є правом, а не обов'язком будь-якої держави світу.

Наразі можна спостерігати за тим, що майже всі розвинені країни світу вирішили скоригувати основи свого національного законодавства таким чином, щоб гарантувати цифрові права і свободи своїх громадян та забезпечити цифровий суверенітет держави. Можливості для забезпечення нашою державою свого власного цифрового суверенітету розглядаються з позиції неоднозначності. По-перше, на його запровадження впливають теперішні умови, в яких опинилася Україна, а саме досить складна військово-політична та економічна ситуація, а також наявна зовнішня агресія проти нашої країни.

Крім цього, виокремлюються очевидно протилежні думки, щодо того, яким чином країні слід вибудувати свій цифровий суверенітет. Популярними є два досить умовних сценарії. Один з них полягає в тому, що Україна має розбудувати свій цифровий суверенітет у рамках повернення до базових концепцій вестфальського світового порядку, де суверенітет розглядається як абсолютне явище. Група людей, що відстоює дану позицію вимагає від держави в найближчому майбутньому створити національну операційну систему, національну систему мобільного зв'язку, національного телекомоператора, національну пошукову систему, національний мобільний термінал та багато чого іншого, з обов'язковою умовою, щоб усе це відповідало національним традиціям. Інший сценарій окреслює особливості побудови багатетапної системи планування, кінцевою метою якої буде досягнення належного цифрового суверенітету.

Варто наголосити, що існує цілий ряд загроз, які так чи інакше впливають на стан суверенітету кожної держави. Формування єдиної глобальної економіки призводить до того, що головними дійовими особами

виступають масштабні транснаціональні корпорації, які уже перейняли на себе низку повноважень, що ще донедавна належали національним державам. Наявні екологічні проблеми, що все більше набирають обертів, впливаючи при цьому на становище світового співтовариства, потребують належного урегулювання не лише за допомогою механізмів національних держав, але й на міжнародному рівні. Систематичне зростання міжнародних урядових і неурядових організацій, які на меті мають утворення інноваційної структурної транснаціональної влади, спричинило значні зрушення на міжнародних арені. Виклики, з якими наразі стикається національна держава, не знаходять своє вирішення у традиційних органах державної влади, а тому їхнє вирішення може бути покладено на міждержавні об'єднання та організації [8].

Висновки. Таким чином, можна зробити висновок, що з огляду на дану ситуацію, еволюція, яка неминуче очікує національні держави, відбуватиметься, насамперед, щодо її можливих форм. Не менш серйозних змін зазнають і функції держави, обмеження та звуження яких напряму буде залежати від розвиненості держави в умовах глобалізації. На базі національних держав в подальшому зможуть утворитися відповідні міжрегіональні адміністративно-публічні структури з розвиненою системою міжнародної бюрократії для виконання функцій підтримання світового порядку в рамках окресленої міжнародної юрисдикції. Значна кількість науковців не вважають, що утворення нових, транснаціональних політичних інститутів, діяльність яких відповідала б демократичним основам, призведе до руйнування територіального суверенітету. Навпаки, це слушний момент для формування такої нової моделі суверенітету, як глобалізований суверенітет.

Анотація

Дана наукова стаття присвячена адаптації традиційного розуміння явища суверенітету до умов глобалізації, включаючи взаємозалежність та транснаціональні виклики. Для початку з'ясовано визначення суверенітету, а далі вже розглянуто риси, що позначають державу як сувере-

ну, незалежну. Наголошено на тому, що саме незалежність держави у вигляді її самостійності й рівноправності у міжнародних відносинах є обов'язковим складником державного суверенітету. Охарактеризовано глобалізацію з позиції гіперглобалістів, скептиків та трансформістів. Розглянуто протилежні точки зору стосовно питання обсягу державного суверенітету, у зв'язку з впливом глобалізаційних процесів.

Встановлено, що міждержавні інтеграційні процеси, які набувають системного характеру, суттєво змінюють не тільки традиційний зміст категорії державного суверенітету, а й набувають нових організаційно-правових форм. З'ясовано, що існують фактори, які впливають на процес зміни національного суверенітету. Виокремлено два зовсім протилежні процеси, а саме процес десуверенізації та процес суверенізації. Визначено, що загальною особливістю глобалізації вважається розмивання національних кордонів, однак досі не існує доречних прикладів того, що національні кордони повністю зруйновано під натиском процесів, що розповсюджуються світом.

На основі сучасних концепцій удосконалення політичного та соціально-економічного життя досліджено, що існує низка актуальних та невирішених ситуацій, пов'язаних із визнанням такої моделі суверенітету, як цифровий суверенітет. Значна увага приділяється наявним викликам, що впливають на суверенітет, а саме наголошено на формуванні єдиної глобальної економіки, на змінах у системі міжнародних відносин, та на постійному кількісному зростанні міжнародних урядових і неурядових організацій, на глобальних екологічних проблемах, які все більше впливають на світове співтовариство.

Ключові слова: суверенітет, глобалізаційні процеси, виклики та загрози, держава, незалежність, міжнародні організації, процеси розмивання суверенітету, вестфальський суверенітет, цифровий суверенітет.

Bereznevych V.O. Globalized sovereignty: challenges and prospects

Summary

This scientific article is devoted to the adaptation of the traditional understanding of the phenomenon of sovereignty to the conditions of globalization, including interdependence and transnational challenges. To begin with, the definition of sovereignty is clarified, and then the features that mark the state as sovereign and independent have already been considered. It is emphasized that the independence of the state in the form of its independence and equality in international relations is a mandatory component of state sovereignty. Globalization is characterized from the standpoint of hyperglobalists, skeptics and transformists. Opposing points of view regarding the issue of the scope of state sovereignty, in connection with the influence of globalization processes, are considered.

It has been established that interstate integration processes, which acquire a systemic nature, significantly change not only the traditional meaning of the category of state sovereignty, but also acquire new organizational and legal forms. It was found that there are factors that influence the process of changing national sovereignty. Two completely opposite processes are singled out, namely the process of de-sovereignization and the process of sovereignization. It has been determined that the general feature of globalization is the blurring of national borders, however, there are still no relevant examples of national borders being completely destroyed under the pressure of processes spreading around the world.

On the basis of modern concepts of improving political and socio-economic life, it has been investigated that there are a number of actual and unresolved situations related to the recognition of such a model of sovereignty as digital sovereignty. Considerable attention is paid to existing challenges affecting sovereignty, namely, the formation of a single global economy, changes in the

system of international relations, and the constant quantitative growth of international governmental and non-governmental organizations, and global environmental problems that increasingly affect the world community are emphasized.

Key words: sovereignty, globalization processes, challenges and threats, state, independence, international organizations, erosion of sovereignty processes, Westphalian sovereignty, digital sovereignty.

Список використаних джерел:

1. Пархоменко Н.М. Суверенітет держави: соціально-політична сутність та юридичний зміст. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 18 «Економіка і право»*. 2011. Вип. 14. С. 114.
2. Барандій М. Поняття суверенітету держави у міжнародному праві. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 307.
3. Джураєва О.О. Теоретико-правовий аспект суверенітету сучасної держави. *Науковий вісник Херсонського державного суверенітету. Серія «Юридичні науки»*. 2015. Вип. 2. Т. 1. С. 27.
4. Сухонос В. Декларація про державний суверенітет України. *Віче*. 2010. № 18. С. 12.
5. Власов В. І. Закони глобалізації. *Історія освіти, науки і техніки України: матеріали VI Всеукр. конф. молодих учених та спеціалістів, м. Київ, 27 травня 2011 р. / Київ, 2011. С. 165.*
6. Герасимова О. А. Забезпечення державного інформаційного суверенітету як функція державної мови. *Теорія та практика державного управління*. 2009. Вип. 4. С. 104.
7. Ткачук Ю. В. Глобалізація в сфері політики: інститути і механізми наддержавного впливу: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Одеса, 2004. 16 с.
8. Резнікова Н. В. Проблема збереження економічного суверенітету держави в контексті транснаціоналізації світової економіки: нові виклики залежності. *Економіка Крима*. 2013. № 2. С. 13.